

FC Twentegevoel in de concertzaal

Pleidooi voor decentralisatie van de regionale orkesten

Cas Smithuijsen Het landelijk orkestenbestel herbergt naast de omroeporkesten en de Randstedelijke orkesten ook vijf orkesten in de regio. Eind 2008 zijn ook deze regionale orkesten overgeheveld van het vierjarensysteem naar de ‘eeuwigdurende’ rijkssubsidie. Maar zijn de regionale orkesten niet beter af bij de provincies? Een pleidooi voor decentralisatie.

Op 27 januari 2009 bekende Jan Willem Loot, scheidend directeur van het Koninklijk Concertgebouworkest (KCO), dat hij eigenlijk maar één ambitie had gekoesterd: het beste orkest ter wereld worden. Dat lukte zijn orkest warempel toen in de herfst van 2008 het gezaghebbende Engelse blad *The Gramophone* het KCO op de eerste plaats zette, boven de Berliner en Wiener Harmoniker. Een mooiere afsluiting van zijn carrière – die ooit begon bij het Orkest van het Oosten (OvhO) – kon Loot zich niet wensen.

Het beste orkest van de wereld... Harm Mannak, nu directeur van het OvhO, haalt een dergelijke ambitie niet in zijn hoofd. Toegegeven, bij zijn orkest kijkt men vaak met een schuin oog naar het KCO. Maar voor een regionaal orkest als het OvhO is het kunnen oproepen van een FC Twentegevoel minstens zo belangrijk als de artistieke prestatie. Je moet dus niet alleen mooi spelen op het podium, maar je ook richten op educatie, marketing en sponsoring. Mannaks chronische

zorg is het kweken van draagvlak om het podium heen: in de relevante netwerken moet je een partij zijn die zichtbaar is. (Drie 2008, 41)

Zowel het KCO als het OvhO maakt deel uit van het landelijke orkestenbestel. Dat geeft ze theoretisch een vergelijkbare positie, maar is dat in de praktijk ook zo? Als we afgaan op Frans Straatman diende het OvhO¹ Jan Willem Loot als oefenmateriaal. In de jaren zeventig doorliep hij er een leerschool met problemen van artistieke, organisatorische en personele aard die zich later op grotere schaal zouden voordoen bij de Randstadorkesten. Toen Loot overstapte naar het Amsterdams Philharmonisch Orkest was dat voor hem ‘een mogelijkheid om de provinciale beperkingen achter zich te laten’. (Straatman 2009, 10) Voor wie blijft rest de opdracht om zich de meester te tonen in de beperking. Gelet op wat Mannak zegt lijken de beperkingen niet zozeer in de muziek te zitten, als wel in de mogelijkheden om de muziek

maatschappelijk te laten resoneren. Voor die resonans mogen de eigen inkomsten een indicatie zijn. Welnu, het KCO verdient 52 procent van zijn begroting zelf, 11 miljoen euro, het Orkest van het Oosten 16 procent, ruim 1 miljoen euro. De belastingbetaler legt gemiddeld 41 euro toe op het toegangskaartje van het KCO, bij het Orkest van het Oosten is dat 85 euro. (Berekeningen op basis van Drie 2008, 113)

Spreadingsbeginsel

Er zijn in Nederland momenteel tien orkesten die het rijk elk ongeveer 5 miljoen euro per jaar kosten. In de Randstad dragen de steden ook bij, Amsterdam en Rotterdam samen bijna 14 miljoen. In de regio komt daar nog 2 miljoen euro bovenop van gemeenten en provincies. Daar zijn vijf orkesten actief: het Noord Nederlands Orkest, het Orkest van het Oosten, Het Gelders Orkest, het Limburgs Symfonie Orkest en het Brabants Orkest. Hoewel de orkesten qua economische weerbaarheid en geografische situering nogal variëren is hun door de Raad voor Cultuur gecontroleerde opdracht steeds dezelfde: ontwikkel de beste spelkwaliteit en programmering en laat de resultaten daarvan ten goede komen aan een zo groot mogelijk publiek. In essentie dus twee evenwaardige taken: kwaliteit en spreiding. (Hoogervorst 1990, 193)

De spreadingsgedachte stoelt op het principe van verdelende rechtvaardigheid, het leerstuk van de klassieke verzorgingsstaat. Zoals een Groninger evenveel recht heeft op een buurtapotheek als een Amsterdammer, zo ook heeft hij recht op symfonische muziek. In de symfonische muziek werd de spreadingsgedachte al in de eerste helft van de twintigste eeuw tastbaar met een actief binnenlands reisprogramma van het KCO. Liefst 46 plaatsen in Nederland werden tussen 1888 en 1988 één of meer keren aangedaan. Na 1970 verschoof het reispatroon evenwel naar buitenlandse steden. Dat was het

De plaat-
selijke
bevolking
zou meer
belang-
stelling
hebben
voor lan-
taarnpa-
len dan
voor een
eigen
orkest-
voorzie-
ning

gevolg van een geleidelijke herpositionering van het KCO, dat zich verder ontwikkelde tot een speler van formaat in het wereldstelsel van klassieke muziek. Daarin eenmaal opgenomen moest het KCO zich verzekeren van blijvende aansluiting op orkesten in Berlijn, Wenen, Londen en New York. (Smithuijsen 1995, 80-116)

De regionale orkesten konden het ontwikkelingstempo van het KCO niet bijhouden. Maar juist vanwege hun regionale standvastigheid mochten ze zich lange tijd verheugen in steun van gemeenten en provincies. En al voor de Tweede Wereldoorlog ontving een behoorlijk aantal aanvullende rijkssubsidie. Het rijksaandeel nam daarna een hoge vlucht: in 1966 ging 81 procent van de rijksmuziekbegroting naar de randstedelijke en provinciale orkesten. Leden van de Tweede Kamer bestempelden dat als onevenwichtig en een reeks reorganisaties nam een aanvang. Inzet was het publieke geld voor muziek evenwichtiger te verdelen over regio en Randstad; over symfonische en niet-symfonische muziek, zoals ensemblemuziek; over uitvoerende en scheppende toonkunst. Ook moest het ijzere repertoire inleveren ten gunste van oude en hedendaagse composities. Later kregen jazz, geïmprovi-

seerde en popmuziek meer politieke prioriteit als onderdelen van het muziekleven. Uiteindelijk verloren de orkesten hun decennialang onbetwiste status van boegbeelden in het muziekleven. Ze werden één van de zovele muziekinstellingen die allemaal vanuit eigen artistieke specialisaties 'horizontaal' met elkaar communiceerden. Met één uitzondering: het Koninklijk Concertgebouworkest, dat zijn boegbeeldstatus behield. (Hierck 2001)

Terwijl de Tweede Kamer het muziekbudget herbestemde, liep de steun voor regionale orkesten vanuit gemeenten en provincies terug. Als de rijksoverheid de financiering ervan niet naar zich toe had getrokken was het voor de meeste slecht afgelopen – nu bleef het aantal slachtoffers beperkt.² Het argument om de provinciale orkesten over te hevelen naar het rijksbudget was destijds het wegvallend maatschappelijk draagvlak. De plaatselijke bevolking zou meer belangstelling hebben voor lantaarnpalen dan voor een eigen orkestvoorziening. (Smit-huijsen 1986) Sinds 1983 zijn de regionale orkesten rijksinstellingen. En eind 2008 zijn ze samen met de Randstadorkesten overgeheveld van het vierjarensysteem naar de eeuwigdurende bewassing bij de rijksoverheid. De inhoudelijke beoordeling die de Raad voor Cultuur verzorgde wordt overgedragen naar een nog in te voeren systeem van visitatie. De orkestenlobby is overgenomen door gedeputeerden, commissarissen van de Koningin en burgemeesters. Die voeren als 'convenantpartners' van de rijksoverheid geen inhoudelijke maar een zuiver geopolitieke lobby. Zo kwam het IPO op 18 april 2007 met een persbericht over de culturele voorzieningen in de regio. Het bericht was een op onderzoek gebaseerde aanklacht tegen de voor de provincies nadelige spreiding van rijkssubsidies voor podiumkunst. Amsterdam kreeg 60,1 procent van het budget; Zeeland 1 procent. (Deijck 2007) In bericht en onderzoek schitteren de regionale orkesten door afwezigheid.

Kwaliteitsbeginsel

De regionale orkesten zien zich geplaatst voor de taak een begrensd gebied te voorzien van onbegrensde symfonische kwaliteit. Dat laatste lukt met vlag en wimpel. Op het moment van schrijven van deze bijdrage spelen de vijf regionale orkesten (groot) symfonisch werk van Von Biber, Mozart, Haydn, Beethoven, Berlioz, Brahms, Saint-Saëns, Wagner, Liszt, Richard Strauss, Verdi, Franck, Ravel en Poulenc.³ Een stevig accent op de romantici die ook met vaste regelmaat in de programma's van de nationale orkesten zijn te horen. Wie spreekt hier van een provinciale beperking? Muzikaal gezien zijn de regionale orkesten er klaar voor om de podia in Amsterdam en Rotterdam te beklimmen, internationaal befaamde dirigenten aan zich te binden, van tijd tot tijd op tournee te gaan (niet de provincie- maar de landsgrenzen overschrijdend) en componisten van internationale allure een opdracht te geven. Het Noord Nederlands Orkest biecht op dat het de neiging 'Concertgebouwtje te spelen' nauwelijks kan onderdrukken. (Drie 2008, 81) Dat is leuker dan verplicht concerten in buurtcafézaaltjes in de Achterhoek. En als de zaaltjes niet beter worden is het volgens de orkestdirecties artistiek niet verantwoord daar nog te komen.

Als onderdeel van een nationaal symfonisch mozaïek dragen de regionale orkesten hun steentje bij, maar hoe zit het met dat andere aspect: de regionale inbedding? De Raad voor Cultuur maakt geen hanteerbare afweging tussen het kwaliteitsscenario en het spreidingscenario. Hij toont zich vooral tevreden over de wijze waarop de orkesten hun kerntaak vervullen 'op het gebied van symfonisch repertoire verspreid over het hele land'. (Raad voor Cultuur 2007, 157) Daarmee reikt de Raad alle orkesten feitelijk een vrijbrief aan zich nationale allures aan te meten. Maar als dat als consequentie heeft dat de musici niet meer in

de vermaledijde zaaltjes willen spelen lijkt de Raad dat geen goed idee. Want de bestaansreden voor een regionaal orkest blijft nu eenmaal zoveel mogelijk mensen in de regio te bereiken. De Raad ziet liever dat het dicht bij het streekgebonden muzikleven blijft. Neem de begeleidingstaak bij opera, ballet, amateurkoren en soms filmvoorstellingen serieus. Dat leidt tot versterking van het regionale muzikleven en tot meer publiek, weet de Raad. (Raad voor Cultuur 2004)

Voorbij de beperking

Het was indertijd verstandig de regionale orkesten door centralisatie van de ondergang te redden. Er was geen lokaal draagvlak en het ontbrak de provincies aan politieke moed om zich voor de orkesten sterk te maken. Maar in een tijd van hernieuwd cultureel ondernemerschap, culturele (EU)regionalisering en draagvlakbeginsel is het moment aangebroken om de provinciebestuurders de verantwoordelijkheid voor de orkesten toe te vertrouwen. Het aanreiken van inhoudelijke dossiers aan een overheidslaag die zich graag sterker wil positioneren kan ook een einde maken aan het imago van provincies die vooral zijn gefixeerd op het binnenhalen van rijksgeld, geborgd met langjarige convenanten, al dan niet feestelijk ondertekend. (Collignon 2009)

Het *kwaliteitsscenario* van de regionale orkesten kan worden voortgezet na volledige overdracht van de rijksmiddelen naar de betrokken provincies.⁴ Een actieve provincie kan daarmee niet alleen in artistieke zin een verantwoordelijkheid nemen, maar stimuleert 'haar' orkest ook zijn plek te vinden in het regionale muzikleven. De provincie gebruikt haar contacten om de orkest-directies te helpen bij het verwerven van steun in andere beleidsvelden, zoals onderwijs en omroep. Tenslotte zou de provincie een eigen visitatie-strategie moeten initiëren in plaats van lijdzaam te wachten tot er eindelijk een landelijk beoor-

'Concert-gebouwtje spelen' is leuker dan verplicht concerten in buurtcafé-zaaltjes

delingssysteem komt waarin kwaliteit en spreiding opnieuw machteloos rivaliseren. In een decentrale beoordeling komt de spreidingsdimensie bovendien beter tot haar recht.

Het *spreidingsscenario* kan vervolgens door de provinciale overheid – in samenspraak met gemeenten en accommodatiehouders – in een aantal richtingen effectiever ter hand worden genomen. Binnen de regionale actieradius zullen zij hun ambities met betrekking tot het uitbreiden van de politieke, economische, maatschappelijke en private netwerken veel concreter en realistischer kunnen formuleren dan nu het geval is, en met meer zicht op een duurzame versteviging van het draagvlak. Als dat lukt zullen de betrokken orkesten hun provinciaal-bestuurlijke grenzen niet ervaren als een omsingeling maar als een territorium dat geborgenheid biedt. En van tijd tot tijd als een uitvalsbasis waar het na een avontuurlijke tocht goed thuis komen is.

Wat Rijk en Raad vanuit Den Haag niet kunnen subsidiëren of adviseren is een FC Twentegevoel in de concertzaal. Als dit wonder zich voordoet, dan is dat de verdienste van het orkest. Het aanwezige publiek, de musici én de regionale bestuurders zullen dat gevoel als een bevrijding ervaren, niet als een beperking.

Cas Smithuijsen

is directeur van de Boekmanstichting en docent aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

Literatuur

- Collignon, F. (2009) 'Cultuur zonder convenanten'. In: *Provincies. Maandelijks Magazine over regionale ontwikkelingen*, jrg. 9, nr. 1, 23.
- Deijck-Hofmeester, C. van, W.-J. Raijmakers en E. van Deijck (2007) *De provincies: Kijk zo zit dat. De culturele infrastructuur op regionale schaal in kaart gebracht*. Den Haag: IPO.
- Drie, M. van (2008) *Cultureel ondernemerschap bij de Nederlandse rijks gesubsidieerde orkesten. Een diagnostisch model*. Breukelen: Nyenrode Business Universiteit.
- Hierck, H. (voorz.) (2001) *Met het oog op de toekomst: Rapport van de adviescommissie muziek*. S.l.: Adviescommissie muziek.
- Hoogervorst, S. (1990) 'Kwaliteit of spreiding. Orkesten en overheid 1900-1990'. In: *Waar bemoei je je mee: 75 jaar belangensrijd van de Vereniging Het Concertgebouworkest*, 172-194.
- Raad voor Cultuur (2004) *Spiegel van de cultuur: advies cultuurnota 2005-2008*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Raad voor Cultuur (2007) *Innoveren, participeren! Advies agenda cultuurbeleid en culturele basisinfrastructuur*. Den Haag: Raad voor Cultuur.

- Smithuijsen, C. (1986) 'Het orkestenbestel belegerd'. In: *Boekmankrant*, 5-6.
- Smithuijsen, C. (1995) 'Klinkende namen. Over Mahler, Mengelberg en de positie van Nederland in het internationale stelsel van klassieke muziek'. In: *Waar in een klein land. Nederlandse cultuur in internationaal verband*, p. 80-116.
- Straatman, F. (2009) *De witte kuif op het frontbalkon. Jan Willem Loot, muziek en management*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.

Noten

- 1 Destijds nog Overijssels Philharmonisch Orkest geheten.
- 2 Een aantal werd in de loop van de centralisatie opgeheven of in fusieprocessen gebracht: het Kunstmaand-orkest, Utrechts Stedelijk Orkest, het Gewestelijk Orkest, het Noordhollands Philharmonisch Orkest, het Amsterdams Philharmonisch Orkest en het Frysk Orkest.
- 3 Alle relevante websites bezocht op 31 januari 2009.
- 4 Het Noord Nederlands Orkest valt onder een bestuurlijke triade van de provincies Groningen, Friesland en Drenthe. Verder betreft het Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg.

[advertentie]

www.cnvkunstenbond.nl